

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

Ixtisas : Metrologiya, standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma mühəndisliyi

B U R A X I L I Ş I Ş I

Mövzu: İstehlak bazarına daxil olan yarımmyun donluq parçaların keyfiyyətinin standartlara uyğunluğunun təhlili

Işin rəhbəri: prof. Şamxalov O.Ş.

Tələbə: Cəfərova Samirə Səftər

Bölmə: Azərbaycan

Qrup: 2324

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ dos. Z.Y.Aslanov

B A K I 2015

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ	3
1. Toxuculuq mallarının istehsalının və istehlakının vəziyyəti . . .	5
2. Kostyumluq yarımıyun parçaların keyfiyyətinə verilən ümumi istehlak tələbləri	7
3. Yarımıyun kostyumluq parçaların keyfiyyətini formalaşdıran amillər	18
4. Yarımıyun kostyumluq parçaların ekspertizasının aparılma qaydaları	25
5. Yarımıyun kostyumluq parçaların kəmiyyətə ekspertizasısı	27
Yarımyun kostyumluq parçaların daşınma zamanı baş verə biləcək nöqsanlara görə ekspertizasısı	30
6. Yarımıyun kostyumluq parçaların keyfiyyətinin ekspertizasısı . .	33
7. Yarımıyun kostyumluq parçaların istehlak xassələrinin ekspertizasısı	37
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	46
ƏDƏBİYYAT	49

GİRİŞ

Hazırda əhali tərəfindən geniş istehlak edilən yarımıyun kostyumluq parçaların istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizasının öyrənilməsinə həsr olunmuş kiçik bir tədqiqatın belə aktuallığını sübut etməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Aparılan təhlillər və tədqiqatlar göstərir ki, yarımıyun parçalar əhali tərəfindən ən geniş istehlak edilən mal qruplarındanndır. Istismar zamanı yarımıyun parçalar digər toxuculuq materialları kimi xarici mühitin kompleks fiziki-mexaniki təsirlərinə məruz qala bilir. Buraya işıq, hava, temperatur, rütubət, toz və s. aid edilir. Yun parçalara ən çox günəş spektrinin ultrabənövşəyi şüaları təsir edir.

Yarımyun kostyumluq parçaların istehlak xassələrinə təsir edən amillərin öyrənilməsi və bu amillərin optimal seçilməsi nəticəsində onların köhnəlməsinin qarşısını almaq və digər sözlə xidmət müddətini artırmaq olar ki, bu da iqtisadi cəhətdən böyük xalq təsərrüfatı əhəmiyyəti olan problemlərdən sayılır.

Yarımyun kostyumluq, donluq parçaların köhnəlməsi amillərini müəyyənləşdirmək olduqca çətin problemdir. Çünki bu amillər olduqca çoxsaylı və müxtəlifdir. Belə ki, buraya mexaniki sürtünmə, əzilmə, sıxılma, dartılma, cırılma, fiziki-kimyəvi-optiki təsirlər, atmosfer, su, yuma, kimyəvi təmizləmə, kimyəvi turşu, qələvi, oksidləşdiricilərin təsiri, bioloji mikroorqanizmlər, gəmiricilərin təsiri, kombinəlaşdırılmış amillərin təsiri daxil edilə bilər. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, eyni parçalardan hazırlanmış müxtəlif məmulatlar bərabər surətdə dağılmır, buna görə dağılmanın monoqrafiyasını bilmək çox vacibdir. Göründüyü kimi, yarımıyun komtyumluq, donluq parçaların keyfiyyət göstəriciləri və ekspertizasının öyrənilməsinə həsr olunmuş buraxılış işi olduqca müasir və aktual bir problemdir.

Adından göründüyü kimi, buraxılış işi yarımıyun kostyumluq parçaların keyfiyyətini formalaşdıran amillərin ekspertizasına həsr olunmuşdur. Bu, eyni

zamanda işin əsas məqsədidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün, əsasən aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- Yarımyun kostyumluq parçaların istehlak xassələrinə təsir edən amillərin nəzəri surətdə təyin edilməsi;
- Təyin edilmiş amillərin tədqiqi və bu amillərin dəyişmə xarakterinin qiymətləndirilməsi;
- Yarımyun kostyumluq parçaların istehlak xassələrinin yaxşılaşdırılması üçün nəticə və təkliflərin işlənilib hazırlanması.

Buraxılış işində tədqiqat obyektini kimi müxtəlif lif tərkibli təcrübi kostyumluq, donluq parça nümunələri, habelə kütləvi istehsal olunan müxtəlif lif tərkibinə malik yarımyun parça artikulları götürülmüşdür.

Məlum olduğu kimi, hazırda yarımyun kostyumluq, donluq parçaların istehlak xassələrinin əksəriyyətinin təyin olunma metodları işlənilib hazırlanmış və bu metodlar öz əksini standartlarda tapmışdır. Buraxılış işində məhz bu standart metodlardan istifadə olunmuşdur.

Buraxılış işində müxtəlif lif tərkibli təcrübi parçaların istehlak xassələri öyrənilmişdir.

1. TOXUCULUQ MALLARININ İSTEHSALININ VƏ İSTEHLAKININ VƏZİYYƏTİ

Yarımyun parça istehsalı yüksək sürətlə inkişaf edir. Bütün növ parçalar arasında yarımyun parçalar digər parçalara nisbətən sanballı xüsusi çəkiyə malikdir. Hazırda il ərzində dünya toxuculuq sənayesi tərəfindən böyük həcmdə yun parça buraxılır. Parçaların çeşid quruluşunda həcm etibarilə yarımyun parçalar pambıq parçalardan sonra ikinci yeri tutmasına baxmayaraq çeşidinin zənginliyinə və rəngarəngliyinə görə yun parçalar üstünlük təşkil edir. Bu parçalar, əsasən təbii yundan və yunla kimyəvi liflərdən polotno, sarja, atlas, xırda naxışlı və jakkard toxuması ilə toxunurlar. Ticarətə daxil olan yun parçalar həm də bəzəndirilməsinə görə çox fərqlənirlər. Belə ki, onlar sayə boyanmış, ağardılmış, güllü, əlvan toxunmuş, tiftikli və basma naxışlı, zəngin rənglərdə boyanmış və ya güllü naxışlanmış formada ticarətə daxil olur. Bundan əlavə iplik və sapının bəzəndirilməsinə görə yarımyun parçalar krep, qafre, metanit, alunit, bəzəndirilmiş saplardan toxunan, həmçinin yuyulmayan, az yığılan və suyu dəfədicə, hopdurucu maddələrlə emal edilmiş növlərdə olurlar.

Ticarətə daxil olan yarımyun parçaların çeşidinin istiqamətlərini təyin etmək üçün ümumi müşahidələr və texnoloji dəyişikliklərə aid olan məmullara da yer vermək lazımdır. Belə ki, yarımyun parçaların istehsalı, adətən xalis yun əsasında istehsal olunur. Bu baxımdan, mövcud olan bütün növ kimyəvi liflərin, xüsusilə sintetik qatranlar əsasında hazırlanan liflərin heç biri öz gigiyenik xassələrinə görə

yun parça ilə müqayisə edilə bilmir. Buradan iki istiqamətdə mülahizənin inkişafı üçün şərait yaranır. Birincisi, yarımıyun parça qiymətli xammal olduğunu nəzərə alaraq, ondan xalis halda parça istehsal etməyi və bu liflərin gigiyenik xassələrini pisləşdirən digər liflərlə tətbiqini məhdudlaşdırmağı məqsədyönlü hesab etmək, ikincisi isə sintetik və süni liflər əsasında istehsal edilən yarımıyun parçalara xalis yun qatmaqla onların gigiyenik xassələrini yaxşılaşdırmağa səy göstərmək.

Doğrudan da, hər iki mülahizə özünü doğruldur. Belə ki, müasir texnologiya əsasında istehsal olunan xalis yun parçalar yaxşı gigiyenik xassələrə malik olsalar da, xarici tərtibatına, formasaxlama qabiliyyətinə və fiziki-mexaniki xassələrinə görə elə hazırlanır ki, onlar istehlakçılar tərəfindən pis alınır. Xüsusilə yerli sənayenin istehsal etdiyi parçalar.

2. KOSTYUMLUQ YARIMYUN PARÇALARIN KEYFIYYƏTİNƏ

VERİLƏN ÜMUMİ İSTEHLAK TƏLƏBLƏRİ

Sənaye tərəfindən istehsal olunan bütün malların, o cümlədən yarımyun parçaların keyfiyyətinə müəyyən tələb verilir. Ümumiyyətlə, malların keyfiyyətinə verilən tələb dedikdə, müəyyən vaxt ərzində malın təyinatına görə istifadəsinin mümkünlüyünü təyin etmək üçün müvafiq olduğu şərait və xüsusiyyətlər başa düşülür.

Əhalinin maddi və mədəni səviyyəsindən, parçaların təyinatından, xammal ehtiyatlarının olmasından, istehsalın texniki-iqtisadi imkanlarından, bu sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin səviyyəsindən asılıdır.

Parçalara verilən tələblərlə onların keyfiyyəti arasında qeyri mütənasiblik vardır ki, bu da müxtəlif növlü parçaların arasıkəsilmədən keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və çeşidinin yeniləşdirilməsinə imkan verir. İqtisadiyyatın, elm və texnikanın inkişafı, əhalinin tələbatının dəyişməsi, yeni növ iplik və sapların meydana çıxması nəticəsində geyim qrupuna daxil olan parçalara qoyulan tələblər daim və bir qayda olaraq artır.

Bildiyimiz kimi, müxtəlif şəraitdə yaşayan və əmək fəaliyyətilə məşğul olan insanlar, özlərini soyuqdan mühafizə etmək və bədənin hərarətini sabit saxlamaq üçün bədənlərini parçadan tikilmiş paltarla örtürlər. Çünki paltar bədəndən ayrılan istiliyin ətrafa yayılmasına maneçilik göstərir və bədənlə paltar arasında mikroiklimin saxlanılmasına xidmət edir.

Yarımyun parçaların istehsalı üçün işlədilən lifli materialların hamısı, demək olar ki, müxtəlif dərəcədə kopik olduğuna görə ətraf mühitdən udulan rütubət parçanın istilik saxlama xassəsinə təsir edir.

Eyni zamanda, pambıq parçalar üçün işlədilən liflərin hiqroskopikliyi parçanın gigiyenik xassələrinə də əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Məhz buna görə də parçalara, o cümlədən bütün növ parçalara verilən tələblərdən biri onların yaxşı istilik saxlama qabiliyyətinə malik olmasından ibarətdir.

Geyim qrupuna daxil olan parçalar texniki və kimyəvi təsirlərə qarşı da davamlı olmalıdır. Çünki onlardan tikilmiş paltarlar və kostyumlar insanları əmək prosesində mexaniki və kimyəvi təsirlərdən qoruyur.

İnsanların mədəni səviyyəsi yüksəldikcə geyim qrupuna daxil olan parçaların xarici görünüşünə zövqi amillər təsir edərək, onların bir insan yaraşığı kimi işlədilməsinə səbəb olmuşdur. Məhz buna görə də parçaların tərtibatının, rənginin, toxuma xüsusiyyətinin yaxşılaşdırılmasına böyük tələblər verilir.

Geyim qrupuna daxil olan parçalara qarşı qoyulan tələblər həmin parçaların təyinatına bilavasitə uyğun olmalıdır. Belə ki, payız və qış mövsümü üçün olan parçalar nisbətən ağır və qalın olmaqla, yüksək istilik saxlama qabiliyyətinə malik olmalıdır. Yay üçün olan parçalar isə əksinə nazik, zərif, yaxşı hava və isti keçirən olmalıdır.

Geyim qrupuna daxil olan parçalar, eyni zamanda sadə, rahat və zərif, yaraşığı olmalıdır.

Əmtəəşünaslıq nöqtəyi nəzərinə kostyumluq parçalara verilən tələbləri 3 qrupa bölmək olar:

- parçalara verilən estetik tələblər;
- parçalara verilən gigiyenik tələblər;
- parçalara verilən istismar tələbləri.

Yarımyun parçalara verilən tələblərə daha konkret yanaşsaq aydın olar ki, onlardan tikilən kostyumların mövsümi xüsusiyyətlərinə və spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Odur ki, geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən tələblər, onların təyinatı və istismar şəraitindən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, bəzi növ parçalar üçün xarici görünüşünün gözəl olması vacib hesab edilir. Məsələn, iş üçün kostyumların tikilməsində işlədilən parçalar rahat, yumşaq, möhkəm və gigiyenik; gəzinti və çıxış kostyumu estetik göstəricilərə malik olmalıdır.

Bu tələblərin hər biri öz növbəsində hazır məmulatın keyfiyyətinin ümumi qiymətləndirilməsində öz təsirini göstərir. Məsələn, uzun müddət yaş, gigiyenik xassəyə malik və öz təyinatına tam uyğun olan, lakin estetik, gözəl olmayan, zövqü oxşamayan hər hansı bir parça heç vaxt yüksək keyfiyyətlə qiymətləndirilə bilməz.

İndi isə yuxarıda göstərdiyimiz qruplar üzrə parçalara verilən tələbləri daha geniş şəkildə nəzərdən keçirək.

Geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən əsas tələblərdən biri, qeyd etdiyimiz kimi, estetik tələblərdir.

Bildiyimiz kimi, kostyumluq parçalar insanların xarici görünüşündə müəyyən gözəllik yaradan elementlərdən biridir. Məhz buna görə də parçaların bədii tərtibatına xüsusi əhəmiyyət verilir. Parçalar o zaman yüksək estetik xassəyə malik olur ki, o, müasir modaya və tələbə cavab verir.

Hal-hazırda parçaların estetik xüsusiyyətləri onların istifadəsinin rahatlığından, əmək şəraitinə uyğunluğundan, gözəl zövqə uyğun tərtibatından və indiki şəraitdə insana verdiyi gözəllikdən ibarətdir.

Geyim qrupuna daxil olan parçaların formasına, naxışına və göstəricilərinə ideoloji amillər də təsir edir. Belə ki, müxtəlif ölkələrdə istehsal olunan parçalar bəzi xüsusiyyətlərinə, rənginə, naxışına, parlaqlığına və s. estetik göstəricilərinə görə fərqlənir. Bu da həmin ölkələrdə modanın inkişaf istiqamətləri ilə izah olunur.

Moda düzgün istiqamətləndirildikdə, kütlə tərəfindən geniş yayılır. Bu və ya digər səbəblərdən bir ölkədən digər ölkəyə keçir.

Ümumiyyətlə, geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən estetik tələblər və onların xassələri, hər şeydən əvvəl geyimin təyinatına və istismar şəraitinə tamamilə uyğun olmalıdır. Daha doğrusu, parçaların estetik tərtibatı və xassəsi onun təyinat və istismar şəraitinə təsir edən əsas amillərdəndir.

Məhz buna görə də bu məsələlərin həllində geyim üçün tətbiq edilən parçaların rənginin, codluğunun, yumşaqlığının, forma saxlamasının, istismar zamanı qısalmasının, əzilmə dərəcəsinin, çirklənmə dərəcəsinin, üz və səthi quruluşunun, naxış quruluşunun və s.

Xüsusiyyətlərinin böyük rolu vardır. Eyni zamanda parçaların rəngi və naxışı dinləyiciləri məqsəddən uzaqlaşdırmamalı, diqqətini başqa cəhətlərə cəlb etməməli və onların gözlərini yormamalıdır.

Geyim qrupuna daxil olan parçaların estetik xassələri yuxarıda göstərilən amillərlə yanaşı, onların istehsalı üçün işlədilən iplik və sapların xassələrindən, yəni qalınlığından, burulma dərəcəsindən, rəngindən, konstruktiv xüsusiyyətlərindən, parçanın texnoloji emalından, bəzəndirilməsindən, son arayışlaşdırılma əməliyyatlarının aparılma dərəcəsindən və digər amillərdən də asılıdır.

Yuxarıda göstərilən amilləri nəzərə almadan müasir tələbə uyğun gözəl, yaraşlıq, zövqi tələbi oxşayan, istehlakçını bəzəyən, donluq parça istehsal etmək olmaz.

Geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən tələblərdən biri də gigiyenik tələbdir. Parçalara verilən gigiyenik tələblər insanların həyat fəaliyyəti üçün olduqca zəruridir. Belə ki, parçaların gigiyenik olması istehlakçıların normal həyat fəaliyyətini təmin edir, yəni onların istilik itirməsini azaldır, bədəndə daim temperaturun olması üçün orqanizmi mühafizə edir və müxtəlif iqlim şəraitində qabiliyyətini saxlamağa imkan verir.

Donluq parçalara verilən gigiyenik tələblər insan orqanizminin fizioloji xüsusiyyətləri ilə sıx surətdə əlaqədardır.

Yarımyun parçaların gigiyenik funksiyasını nəzərə alaraq bu tələbləri 2 əsas qrupa bölmək olar:

1. Bədəni, onu əhatə edən mühitdən və mexaniki təsirlərdən mühafizə edən gigiyenik tələblər – bu amillərə aşağı və yüksək temperatur, gün, radiasiya, külək, duman, yağış, qar, toz və mexaniki təsirlər daxildir.

2. Orqanizmin normal fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasına olan tələblər – bura bədəndə sabit temperaturun saxlanması, bədəndən müəyyən maddələrin ayrılması, bədənin təmiz saxlanması, normal qan dövranının təmin edilməsi, sərbəst nəfəsalma, adamın maneəsiz hərəkəti və s. tələblər daxildir.

Geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən gigiyenik tələblər istehlakçıların yaş-cins xüsusiyyətlərində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, uşaqlar üçün olan kostyumluq parçalara bir sıra spesifik gigiyenik tələblər verilir. Bu da uşaqların orqanizminin daha zərif və həssas olması ilə izah edilir. Yaşlılar üçün olan parçalar daha yumşaq, rahat və yüngül olmalıdır. Bu da onların normal fəaliyyətinə müsbət təsir göstərməlidir.

Bildiyimiz kimi, istehlakçılar olduqca müxtəlif iqlim şəraitində yaşayır və işləyirlər. Metroloji amillərin insan orqanizmi üçün ən təsirlisi havanın temperaturu, küləyin təsiri, nisbi rütubət və s.-dir.

Bu göstəricilərdən asılı olaraq, respublika ərazisinin soyuq, mülayim, isti və eləcə də xüsusi iqlim zonasına ayırmaq olar. Geyim qrupuna daxil olan parçalara verilən gigiyenik tələblər iqlim zonasından asılı olaraq dəyişə bilər.

Mülayim iqlim zonası üçün istehsal edilən donluq ipək parçalar hər mövsümün xüsusiyyətlərinə uyğun olmalıdır. Bu iqlim şəraiti üçün olan parçalar

müxtəlif rənglərdə yüngül, ağır, sıx və boş toxunuşlu olur. Onlar suyu rədd edən maddələrlə hopdurulmuş olur.

İsti iqlim şəraitində insan bədəni günşdən, qızmış havadan, daşdan və s. əlavə istilik alır. İnsan bədəni bu istin ionu əhatə edən mühitə vermiş olur. Əks halda insan özünü çox pis hiss edə bilər. İsti iqlim zonasında insan orqanizminin daimi temperaturu ilə təmin edilməsi üçün bədən bir saat ərzində bir litr təb buraxmalıdır.

Mühitə uyğun bədənə düşən istini 30-35% aşağı salır və bədənə buraxılan təri isə 260 q-a qədər azaldır ki, bunun da böyük gigiyenik əhəmiyyəti vardır. Məhz buna görə də isti iqlim şəraitində geyilən kostyumların tikilməsi üçün sərf edilən parçaların zərifliyi, iplik və sapların nazikliyi, rəng qalınlığı, məsafəliliyi ilə fərqlənməlidir.

Parçanın ən əsas gigiyenik xassələrindən biri onların istiliyi mühafizə etmə xassəsidir. Məlum olduğu kimi, hava istiliyi ən pis keçirir, onun istilik keçirmə əmsalı ən aşağıdır.

Aparılan elmi tədqiqat işləri sübut etmişdir ki, havanın istilik keçirməsi parçadan 4-5 dəfə, sudan isə 24-25 dəfə azdır. Buradan aydın olur ki, istənilən miqdarından asılıdır.

Geyimdə hava parçanın və istilik verici materialların daxilində paltar arasında yerləşir. Bu hava nə qədər çox olarsa, paltarda istilik saxlama qabiliyyəti bir o qədər yuxarı olur.

Mənbələrdən məlum olduğu kimi, havanın rütubəti nəzəri cəhətdən parçanın izolyasiya etmə xassəsini azaltmır. Lakin təcrübə göstərir ki, bu rütubətin dərəcəsi asılıdır. Eyni zamanda göstərməliyik ki, rütubətli soyuq hava bədəni tez soyudur və beləliklə də rütubətin təsiri altında parçanın qalınlığında dəyişiklik edilir, daha doğrusu nəm lifin deformasiyasının artması hesabına parçanın istiliyi izolyasiya etmə qabiliyyəti azalır.

İnsan bədəninin azad nəfəs alması və qan dövranının normal olması üçün onun geyiminin, yəni geyimi üçün işlədilən parçanın xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Parçanın buxar və hava keçirməsi dərəcəsi, çirklənməsi, təmizlənmə dərəcəsi, elektriklişməsi, onun hazırlandığı xammalın növündən, parçanın quruluşundan, onun hopdurulma dərəcəsi və s. asılıdır. Bu baxımdan pambıq parçalar yüksək istismar xassələrinə malikdir.

Geyim qrupuna daxil olan ipək parçaların gigiyenik xassələrinin qiymətləndirilməsində məmulatın rənginin də böyük əhəmiyyəti vardır. Parçaların günəş şüasını udma və əks etdirməsi bilavasitə onların rəngindən çox asılıdır.

Məlumdur ki, ağ rəng şüanı, demək olar ki, tamamilə əks etdirir, qara rəng isə tamamilə udur. Məhz buna görə də istismar şəraitindən asılı olaraq, coğrafi mühit nəzərə alınmaqla geyim qrupuna daxil olan pambıq parçalar müxtəlif rənglərdə istehsal edilməlidir.

Geyim qrupuna daxil olan ipək parçalara verilən ən mühüm tələblərdən biri də onlara verilən istismar müddəti və ya xidmət müddətidir. Parçaların xidmət müddəti dedikdə, məmulatın dağılana qədərki istismar müddəti başa düşülür.

Parçaların yararsız hala düşməsi müxtəlif səbəblərdən ola bilər. İstismar zamanı parçanın yararlılıq xassəsi pisləşə bilər və yaxud məmulat dağıla bilər.

Beləliklə də parça köhnəlir və istifadə üçün yararsız olur. Parçaların dağılması və yaxud köhnəlməsi müxtəlif amillərin altında baş verir. Bu təsirlərə ayrılıqda və kompleks təsirlərə mexaniki, bioloji, faktokimyəvi və s. təsir daxildir.

Parçaların istismar tələbindən danışarkən, uzunömürlülüklə istismar müddətini ayırmaq lazımdır. Uzunömürlülük də parçanın istismar edilmədiyini, yəni «istirahətdə» olduğu vaxt da nəzərə alınır. Əgər parça müəyyən səbəbdən istismardan kənarlaşdırılmışdırsa, onda uzunömürlülük göstəricisi istismar müddətində çox olacaqdır.

Beləliklə də parçaların xidmət müddətinə iki amil təsir edə bilər: məmulatın dağılması, istismar şəraitinin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq həmin parçanın istehlakçı tələbatının azalması. Elə bununla əlaqədar olaraq fiziki və mənəvi köhnəlməni bir-birindən ayırmaq lazımdır.

Mənəvi köhnəlmədə parçaların yararlı xassələri köhnəlir, daha doğrusu parça xarici görünüşünə, bəzəyinə görə artıq müasir modaya uyğun gəlmir, yəni tələbi ödəmir. Mənəvi köhnəlmənin nəticəsində məlum olur ki, parça istifadə edilmədən köhnəlmişdir.

Fiziki köhnəlmədə isə parça istismar edilməklə ömrünü başa vurur. Daha doğrusu kompleks təsirlərin nəticəsində parça köhnəlir və sıradan çıxır. Onların fiziki köhnəlməyə qarşı davamlılığına müxtəlif amillər təsir edə bilər. Buraya onların sürtünməyə qarşı kifayət qədər olmaması, istifadə xarakteri, istismar

şəraiti, məmulatla düzgün rəftar qaydası, istehlakçının fərdi xüsusiyyəti və s. daxildir.

Fiziki köhnəlmə prosesində ümumi fiziki köhnəlmə ilə fiziki köhnəlməni fərqləndirmək lazımdır. Ümumi fiziki köhnəlmədə parçanın bütün sahəsində müəyyən zəiflik olur.

Belə halda parça nəticədə istismar üçün tamamilə yararsız olur. Yerli fiziki köhnəlmədə isə parçanın müəyyən hissəsi sıradan çıxıb bilər, müəyyən hissəsi və hələlik istismar üçün yararlılıq qabiliyyətini saxlaya bilər.

Parçalara verilən istismar tələblərindən aydın olur ki, məmulatın xidmət müddətinin uzadılmasının böyük xalaq təsərrüfatı əhəmiyyəti vardır.

Geyim qrupuna daxil olan ipək parçaların əsas istismar xassələrindən biri də onların forma saxlama qabiliyyəti hesab edilir. Parçaların tikilmiş məmulatlarının forma axlaması, parçanın uğurluğundan, emal keyfiyyətindən, istismar şəraitindən və s. asılıdır.

Geyim qrupuna daxil olan yun parçalar yaxşı forma saxlama qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bu xassə parçanın əzilməyə qarşı davamlılığından bilavasitə asılıdır.

Geyim qrupuna daxil olan ipək parçaların xidmət müddəti bir sıra iqtisadi amillərlə bilavasitə əlaqədardır. Bildiyimiz kimi, xidmət müddəti vahidinə çəkilən xərcin istehlakçı üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Daha doğrusu, parçanın ucuz başa gəlməsi, həmin ölkənin sənayesinin inkişaf vəziyyətindən, xammal bazasından,

parça istehsalının və texnologiyasının təşkilindən və təkmilləşdirilməsindən, material və əmək sərfinin həcmindən və digər iqtisadi amillərdən asılıdır.

Məhz buna görə də geyim qrupuna daxil olan ipək parçalar istehsal edilən zaman istehlakçıların yaş xüsusiyyətləri, maddi imkanları, zövqü və digər zəruri şərtlər hökmən nəzərə alınmalıdır.

3. YARIMYUN KOSTYUMLUQ PARÇALARIN KEYFIYYƏTİNİ FORMALAŞDIRAN AMILLƏR

Buraxılan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və çeşidinin yeniləşdirilməsi ölkənin iqtisadi inkişafının zəruri şərtlərindən biridir. Yüksək keyfiyyət dedikdə, əməyə və maddi ehtiyatlara qənaət etmək nəticə etibarilə cəmiyyətin tələbatını daha dolğun ödəmək başa düşülür.

Müasir şəraitdə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin beynəlxalq əhəmiyyəti vardır. Çünki ölkəmizdə əhali tələbinin ödənilə bilməsinin, mallarımızın dünya bazarında yer tapmaması keyfiyyət məsələsinin ən vacib problemə çevirmişdir.

Məlum olduğu kimi, məhsulun keyfiyyəti dedikdə, müəyyən istismar şəraitində təyinatə müvafiq olaraq müəyyən tələbatı ödəmək üçün onun yararlığını təyin edən xassələrin məcbuyu başa düşülür. Əgər mal müəyyən istismar tələblərinə müvafiq deyildirsə, o, yararlı xassələrə malik olsa da, yüksək keyfiyyətə malik ola bilməz.

Klassiklər göstərirdi ki, istehlakçılar malı ona görə almırlar ki, onun istehlak dəyəri vardır. Yüksək keyfiyyətli mal insanların istehlak tələbini daha dolğun ödəyir və böyük sorguya malik olur, əksinə aşağı keyfiyyətli mallar isə özünə alıcı tapa bilmir.

Nəticədə keyfiyyətsiz mallar ticarət şəbəkələrində atılıb qalmaqla xalq təsərrüfatına böyük ziyan vurur. Ona görə buraxılan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi dövlət əhəmiyyətli məsələlərdəndir.

Hər bir məhsulun keyfiyyəti, onun məzmunu əlaməti və xassələri ilə müəyyən edilir. Deməli keyfiyyəti hər hansı bir məmulatın öz obyektiv xassəsindən, mahiyyətindən gəlir və onunla şərtlənir. Ona görə də məhsulun keyfiyyəti dedikdə, birinci növbədə onun istehlakçının tələbatına uyğunluğu başa düşülür.

Buraxılan məhsulun keyfiyyətinə bir sıra amillər təsir edir. Həmin amilləri məhsulun keyfiyyəti bilavasitə təsir edən və keyfiyyəti stimullaşdıran amillər kimi iş qrupuna ayırmaq olar.

Məhsulun keyfiyyətinə bilavasitə təsir edən amillərə layihələşdirmə, modelləşdirmə, hazırlanma keyfiyyəti xammal növü və s. daxildir.

Stimullaşdırıcı amillərə iqtisadi səmərəlilik, fəhlələrin maddi marağı keyfiyyətsiz məhsul buraxılışına verilən sanksiyalar aiddir.

Yuxarıda göstərilən amillər və öz növbəsində obyektiv və subyektiv amillərə bölünür. Məhsulun keyfiyyətinə təsir edən obyektiv amillərə məmulatın konstruksiyası, istehsal bazasının texniki səviyyəsi, istehsalın mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması dərəcəsi və s. aiddir.

Subyektiv amillərə isə ustalıq dərəcəsi, ümumi təhsil səviyyəsi, insanın texnoloji kamilliyi, şəxsi marağı daxildir. Keyfiyyətə təsir edən obyektiv amil subyektiv amillərə nisbətən daha sabitdir.

Xalq istehlakı malları içərisində öz əhəmiyyətinə görə xüsusi yer tutan parçaların da keyfiyyətinə yuxarıda göstərdiyimiz amillər təsir edir. Həmin amilləri nəzərdən keçirməklə parçanın keyfiyyətinin formalaşmasına verək.

Keyfiyyətə təsir edən əsas amillərdən biri xammaldır. Parça istehsalında xammal müxtəlif xassəli liflərdir. Ona görə hər bir parçanın əsas xassələri, keyfiyyəti, hər şeydən əvvəl onun hazırlanması, liflərin xassələrindən asılıdır.

Toxuculuq lifləri mənşəyinə görə təbii və kimyəvi liflərə ayrılırlar.

Eyni zamanda, toxuculuq liflərinin hər bir sinfi öz daxilində yarım siniflərə ayrılır. Belə ki, təbii liflərə kimyəvi tərkibindən asılı olaraq üzvi və qeyri-üzvi liflər kimi yarım siniflərə bölünür. Üzvi liflər də öz növbəsində bitki və heyvanat mənşəli olmaqla 2 qrupa bölünür.

Bitki mənşəli liflər bitkilərin hansı hissəsindən alınmasından asılı olaraq yarım qruplara və növ müxtəlifliyinə bölünür. Belə ki, pambıq bitkilərinin toxumundan kətan, kəndir, kənaf bitkilərinin siyrimindən qabıqaltı və s. alınır. Heyvanat mənşəli liflər yun və ipəyə ayrılır.

Kimyəvi liflər də kimyəvi tərkibindən alınma xüsusiyyətindən asılı olaraq süni və sintetik liflər yarım sinifə bölünür. Süni liflər üzvi və qeyri-üzvi, sintetik liflər isə heterosilsiləvi və karbosilsiləvi olmaqla 2 qrupa ayrılır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, toxuculuq sənayesi üçün bütün liflərin əhəmiyyəti eyni deyildir.

Hal-hazırda toxuculuq sənayesində ən çox bitkilərdən alınan təbii liflər işlədilir.

Bitki liflərindən sonra ikinci yeri heyvanlardan alınan təbii liflər tutur. Son zamanlarda kimyəvi liflərdən istifadə edilməsi artmaqdadır.

Toxuculuq sənayesində istifadə edilən liflərdən 80%-i bitki liflərini təşkil edir. Onlar uzun müddət istehlakçıya xidmət edir, bədəni rütubətdən, havadan, günəş şüasından, dəyişən temperaturdan və başqa təsirlərdən qoruya bilir. İqtisadi cəhətdən də çox əlverişlidir.

Toxuculuq sənayesində ən geniş istifadə edilən və böyük əhəmiyyətə malik olan bitkidən alınan lif pambıq lifidir. Bu cür liflər bir sıra yaxşı xassələrinə görə və ucuz başa gəldiyinə görə hələlik lifli materiallar içərisində birinci yeri tutur.

Qabıqaltı liflərə kətan, çətənə, cut, kəndir və s. liflər daxildir və ən əhəmiyyətli kətan lifidir. Kətanın hiqroskopikliyi pambıqdan yüksəkdir. Buna görə də o, yaxşı ütülənir, suya, buxara, turşuya, qələviyə və qızdırmaya qarşı davamlılığı pambıqda olduğu kimidir.

Yun – qoyun, keçi, dəfə, dovşan və başqa heyvanların dərilərin tül hissəsindən müəyyən üsullar ilə alınmış liflərdir. Əsas yeri qoyun yunu tutur.

Başqa liflərə nisbətən yun yüksək istisaxlama qabiliyyətinə malikdir. Odur ki, onda keçə ayaqqabı, fetr hazırlamaq olur.

Yun liflər eyni zamanda davamlı, yüksək upruq və elastikliyi ilə fərqlənir. Bu qiymətli xassələrə görə yun məmulatı daha çox alınır.

Kimyəvi liflər də son zamanlar parça istehsalında qiymətli xammala çevrilmişdir. Bu liflərdən alınan parçalar özünün möhkəmliyinə, elastik görünüşünə, sürtünməyə qarşı davamlılığına görə fərqlənirlər. Lakin bu liflərin bir sıra çatışmayan cəhətləri vardır. Bu liflər az nəm çəkən olduğu üçün onların boyanması çətin olur. Bunlarda elektrik yükləri olur ki, bu da parçanın gigiyenik xassəsini pisləşdirir, dəyişək və uşaq məmulatlarının hazırlanmasını məhdudlaşdırır.

Parçanın keyfiyyətinə təsir edən əsas amillərdən biri də toxuculuq əməliyyatlarının aparılmasıdır. Toxuculuq əməliyyatlarının parçanın keyfiyyətinin formalaşmasına böyük təsiri vardır. Müxtəlif parçaları əmələ gətirmək üçün iki sistem sapın qarşılıqlı toxunmasından istifadə edilir.

Parçanın kənarı ilə gedən saplar əriş sapları, parçada köndələn yerləşən saplar arğac sapları adlanır. Beləliklə, əriş və arğac saplarının ardıcıl olaraq müəyyən sistem üzrə bir-birinə toxunması əməliyyatı texnologiyasına toxuculuq deyilir.

Toxunma əməliyyatlarında əriş və arğac saplarının toxuculuq dəzgahlarında bir-birinə ardıcıl olaraq toxunması nəticəsində parçaların quruluşu formalaşır.

Toxunma zamanı parçalarda bir sıra nöqsanlar əmələ gəlir ki, bunlar da parçanın xarici görünüşünə və parçadan olan məmulatların xidmət müddətinə müxtəlif cür təsir göstərə bilər. Həmin nöqsanlardan ən çox rast gələni cığır, sıxlıq, seyrəklik, dolaşma, naxışın pozulması, zolaq, deşik, kəsik, kir və s. ibarətdir.

Məlum olduğu kimi, parçalar toxuculuq dəzgahından çıxarıldıqdan sonra, hələlik xam parça adlanır. Bu halda parçalar çox az halda istifadə edilir.

Bunu nəzərə alaraq ayrı-ayrı növ parçalar müxtəlif bəzək əməliyyatlarından keçirilir. Bəzək əməliyyatlarında əsas məqsəd parçaları daha keyfiyyətli etmək və eyni zamanda parçanın istehsal etdiyi liflərin yararlı xassələrini saxlamaqdan ibarətdir.

İstehlakçıların müxtəlif istismar şəraitində tələbini ödəmək üçün müxtəlif istehlak xassələrinə malik parçalar lazımdır. Bu zəruri xassələri yalnız parçalara müxtəlif bəzək əməliyyatlarından keçirməklə əldə etmək olar. Belə ki, qış mövsümü üçün istifadə olunacaq parçalar tiftikləşdirməli, astarlıq parçaları apresləşdirməli, donluq və kostyumluq parçalar, suya qarşı davamlı almaq üçün olan parçalar isə ağardılmalıdır.

Bu müxtəlif bəzək əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi müəyyən ardıcılıq üzrə ağardılmalıdır. Daha doğrusu, parçalar ilk bəzəndirmədən, boyanmadan,

naxışlanmadan yekun bəzək əməliyyatlarından və xüsusi bəzək prosesindən keçirilməlidir.

Lif tərkibindən asılı olaraq parçalar üçün aparılan bəzək əməliyyatları bir-birindən müəyyən xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir.

Toxuculuq mallarının boyanması dedikdə, boyaq maddələrindən istifadə etməklə təbii rəngini dəyişməsi başa düşülür. Bu, həm parçanın estetik görünüşünü yaxşılaşdırır, həm də ona möhkəmlik verir.

Parçalarda antistatik xassə yaratqamq üçün stearosi-6, OC-2, OC-20 preparatlarından istifadə olunur.

4. YARIMYUN KOSTYUMLUQ PARÇALARIN EKSPERTİZASININ APARILMA QAYDASI

Parça materialları firmalardan bərk taralarda (yeşiklərdə), yarım bərk (karton yeşiklərdə, plastmas və ya dəmir lentlərlə çəkilmiş taylarda) və yumşaq taralarda (rulonlar, şpaqatla tikilmiş taylar) gəlir.

Bağlanmış müqavilələrə görə firmalar malı qablaşdıraraq nəql edərkən baş verə biləcək bütün artıq yükləmələri nəzərə alaraq malın saxlanılmasını təmin etməlidir.

Hər bir yeşiyə, taya, rulona firma qablaşdırma vərəqəsi qoymalı və ya yapışdırmalıdır.

Yoxlama zamanı ekspert həmin vərəqənin salamat olmasına, açılıb-açılmadığına, metal və plastmas lentlərin bağlanmasına, qablaşdırma materiallarının möhkəmliyinə, tayaların tikilişinə, tikişlərin sökülməsinə və s. diqqət etməli.

Parçanın bir tərəfinə yuyulmayan rənglə markirovka vurulmalı. Həmin markirovkada tayın, yeşiyin, rulonun nömrəsi, müqavilə və nəqliyyat nömrəsi, materialın adı və ya artikulu, brutto və netto miqdarı olmalı.

Yoxlama zamanı taranın zədələnməsini təyin edən ekspert bu işdə maraqlı olan şəxslərə xəbərdarlıq etməli. Bütün aşkar edilmiş çatışmazlıqlar ekspertiza aktında öz əksini tapmalı.

Ekspertizadan əvvəl, ekspert malların saxlandığı yeri, ekspertiza aparmaq üçün lazım olan inventar və avadanlıqların qaydasında olmasını aydınlaşdırmalı.

Parçaları ekspertizadan keçirmək üçün üstündə parçanın əllə və ya mexaniki hərəkətini təmin edən, üstündə metaldan ölçü metri olan üç metrlik stol və xüsusi ölçü-çıxdaş dəzgahı olmalıdır.

Ekspertiza aparılan yer təbii və ya lüminisen lampaları vasitəsilə işıqlandırılmalıdır. Ölçü və Çəki Palatasının möhürü olmalı. Bütün bu investolar olmadıqda ekspert ekspertiza aparmaqdan imtina edə bilər, bu haqda da qrup (büro) rəisinə xəbərdarlıq edilir. Əgər ekspertiza aparılmazsa, bu halda ekspert çağırış vərəqəsində çağırıldığı vaxtı və itirdiyi vaxtı qeyd edir. Çağırış vərəqəsinə sifarişçi imza atır.

5. YARIMYUN KOSTYUMLUQ PARÇALARIN KƏMIYYƏTCƏ EKSPERTIZASI

Parça miqdarının ekspertizasını apararkən tayın ilkin qablaşdırılmasında olması təyin edilir. İlk qablaşdırma dedikdə, konteyner nəzərdə tutulur.

Konteyneri açmazdan əvvəl ekspert konteynerin üstündəki plombun salamat olmasını və dəmiryol fakturasında göstərilənlərlə eyniliyini, konteynerə müdaxilə olunması faktorları aydınlaşdırılır.

Malın sayı o vaxt ekspert tərəfindən yoxlanılır ki, əgər bütün yuxarıda göstərilən amillər yerindədirsə.

Konteynerlərdə yerləşdirilmiş mallara dəqiqləşdirilmiş təsnifat verilməli, konteynerin içində qoyulmalı.

Xarici yoxlamadan sonra mal alan, ekspertin iştirakı ilə konteyneri açır və onun tutumu ilə tanış olur.

Hər bir konteyner üçün xüsusi akt tərtib edilir.

Parçanın miqdarı tay kartları (qablaşdırma vərəqələri) vasitəsilə, hər bir parçanın üstündə asılmış təyin edilir.

Əgər tay kartları yoxdursa, bu zaman taylardakı, rulonlardakı, yeşiklərdəki parçalar sensifikasiyada göstərilən ölçü, say, tay, rulon, yeşik markirovkaları ilə müqayisə edilir və həmin faktiki mal üçün ekspertiza adı tətbiq edilir. Lazım gələrsə, aktda tay kartının olması haqqında məlumat qeyd edilir.

Konteynerlər, rulonlar, taylar açıldıqdan sonra və ya parçalar yoxlandıqdan sonra malların metraj miqdarı göstərilir: yun və yarımıyun parçalarda yarlığın (parçanın növünü, qiymətini, adını, çəkisini göstərir) üstündə olan göstəricilərlə tayın üstündə olan qablaşdırma vərəqəsindəki göstəricilər müqayisə olunur.

Yun və yarımıyun parçalarda üçmetrlik stolda ölçülmüş parçaların xüsusi ölçüləri müqayisə edilir. Ekspert aldığı bütöv mal ekspertizasının hesab fakturası ilə ölçməyə məcburdur. Alınmış mal partiyasının bir hissəsini yoxlamaq qadağandır.

Parça uzunluğu 2 üsulla ölçülür.

Birinci üsul – parçanı əllə və ya yarımavtomat mexaniki hərəkət etdirməklə, ölçü bölgüsü üçmetrlik üfüqi stolun üstündə ölçülür.

Stolun uzunluğu boyu hər iki tərəfdən üstündə 1 sm ölçü vahidi olan metal lentlər bərkidilmişdir.

Parçanın enini ölçmək üçün mizin üstünə eninə bərkidilmiş metrədən istifadə edilir.

Parça ölçülərkən onun həm eninə, həm də uzunluğuna görə hərəkətini təmin etmək üçün stolun eni üzrə 50-60 sm hündürlüyündə dayanacaqlar qoyulur.

Ekspert parçanın uzunluğunu ölçərkən ölçünün dəqiqliyinə nəzarət etməlidir və aşağıdakı şərtləri gözləməlidir: stolun üstü hamar olmalı, uc hissələri metal üçbucaqlarla bərkidilməli, stolun səthi dəqiq üfüqi vəziyyətdə olmalıdır, kiçik əyinti ölçünün dəqiqliyinə şübhə yarada bilər.

Ölçülmüş parçanın miqdarı mexaniki vurğu ilə birləşdirilmiş sayğacda qeyd edilir.

Ölçülərkən parça üz tərəfdən ölçülür, yığıldıqda isə üzü içəriyə burulur.

Mexaniki və ya əl ölçüsü ilə ölçülmüş parçanın uzunluğu parçanın (rulonun) ortasından tabaşirlə çəkilməmiş xətlə qeyd edilir, bu xətti də basma mexanizmi vasitəsilə vururlar.

İkinci üsul – parçanın ölçüsü və keyfiyyətinin yoxlanılması ölçülü-çixdaşedici maşında təyin edilir. Ölçünün dəqiqliyi müqayisə yolu ilə, yəni ölçülü-çixdaşedici maşın ilə əldə edilmiş nəticənin üçmetrlik stolda ölçülmüş parçaların ölçüsü ilə müqayisə etməklə yoxlanılır. Uzunluqlardakı fərq cəmi $\pm 0,3\%$ -dən artıq olmamalıdır. Belə müqayisəli ölçü prosesi gün ərzində ekspert tərəfindən heç olmasa 2 dəfə aparılmalıdır.

Parça kəsiyini ölçərkən parçanın başlanğıcı və sonu da ölçüyə daxil edilir. Ölçü zamanı parçanın üstünə vurulmuş möhür parçanın üz tərəfində görünərsə, bu zaman ekspert həmin hissəni kəsiklə qeyd edir və satış zamanı həmin parça hissəsi qüsurlu kimi qeyd edilir və aktda keyfiyyət itkisi faizi göstərilir. 10 sm-dən az parça ölçüdə göstərilmir, əgər möhür üz tərəfə çıxmamışsa, ölçünün içində qalır.

Əgər parça (yun və ipək) 3 m-dən artıq əskik gələrsə, ekspert həmin əskik gəlmiş parça kəsiyini çəkir (tərəzi ilə) və nəticəni ekspertiza aktında qeyd edir.

Ekspert parça kəsiyinin hansı tərəfi vasitəsilə çəkildiyini və Ölçü və Çəki Palatası tərəfindən yoxlanıldığını qeyd etməli, tarix və möhürlənməsi dəqiq göstərilməlidir.

Yarımyun kostyumluq parçaların daşınma zamanı baş verə biləcək nöqsanlara görə ekspertizası

Parçaların nəqli zamanı dəmiryol stansiyasında, liman anbarlarında lazımı qaydada saxlanılmaması nəticəsində qeyri-istehsal xarakterli qüsurlar əmələ gələ bilər. Məsələn, parça taylar, rulonlar vaqonlara səliqəsiz yığılması nəticəsində parçalarda sürtünmələr (az gözə çarpan və bəzən də deşik açılana qədər) əmələ gəlir. Mala ucubiz əşyalar dəyib cıra bilər. Malın çirklənməsi, islanması, parçaların üstünə su, yağ, mazut və başqa maddələrin tökülməsi nəticəsində baş verə bilər.

Toxuculuq malları ekspertizadan keçməzdən qabaq, ekspertə kommersiya aktı təqdim olunmalıdır.

Əgər mal alan təşkilat malı dəmiryolundan və ya limandan alarkən kommersiya aktının tərtib edilməsini tələb etməmişsə, bu zaman o, bu təşkilatlar mallar korlandıqda, zədələndikdə etiraz etmək hüququnu itirir.

Zədələnmiş, zay olmuş malların ekspertizası dəmiryolunun sifarişi və iştirakı ilə aparılır.

Ekspertiza aparılarkən kommersiya aktında göstərilmiş ancaq zədə almış mallara baxırlar. Əgər ekspertə lazım olduğundan az mal təqdim edilmişsə, o, bu haqda qeyd edir ki, malın qalan hissəsi ona təqdim edilməmişdir.

Bir qayda olaraq ekspertiza əsasən mal alınan dəmiryollarında, limanlarda aparılır.

Nəqliyyat təşkilatlarında ekspertiza aparmaq üçün xüsusi şərait olmalıdır. Ekspertiza mal alan təşkilatda da aparıla bilər. Dəmiryolu nümayəndəsinin iştirakı olmadan mal alan təşkilat tərəfindən aparılan ekspertiza etibarsız hesab olunur.

Zədələnmiş malların ekspertizasının aparılmasında bir sıra spesifik xüsusiyyətlər vardır. Belə malların yoxlanılmasını aparan ekspert nöqsanların xarakterini, ölçüsünü, zədə dəymiş yeri, zədələnmə dərəcəsini, keyfiyyətin enmə faizini müəyyənləşdirməlidir.

Vacib məsələlərdən biri də əmələ gəlmiş zədə və qüsurların aradan götürülməsi məsələsidir. Əgər yaranmış zədə asanlıqla aradan götürülə bilərsə, bu vaxt ekspert bu məqamı aktda qeyd etməlidir.

İslanmış malların ekspertizası mallar qurudulduqdan sonra aparılır.

Daşınma zamanı zədələnmiş parçaların ekspertizası prosesində ekspert ekspertizaya təqdim olunmuş malların adına, miqdarına və nömrəsinə görə müşayətedici sənədlərin göstəricilərilə və kommersiya aktına uyğunluğunu, pambıq və kətan parçaların təqdim olunan miqdarının qablaşdırıcı listə və yarlığa uyğunluğunu müəyyən edir. Parçaların xarici görünüşündəki qeyri-istehsal xarakterli nöqsanlarına və fiziki-mexaniki göstəricilərinə görə keyfiyyət itkisi faizini təyin etməlidir. Parçalarda istehsal xarakterli nöqsanlar aşkar olunan zaman ayrıca akt tərtib edilir.

Mal alan təşkilat parçanın ölçülməsini tələb edərsə, ekspert həmin işi dəmiryol nümayəndələrinin iştirakı ilə onların öz ərazisində aparır. Həmin akt ekspertizada iştirak etmiş bütün şəxslər tərəfindən imzalanır.

Bəzi hallarda ekspert parça nümunələri seçir, bu da parçanın fiziki-mexaniki göstəricilərini təyin etməkdən ötrüdür.

Ekspertiza başa çatdıqdan sonra ekspert 2 və ya 4 №-li formalar üzrə akt tərtib edir.

6. YARIMYUN KOSTYUMLUQ PARÇALARIN KEYFIYYƏTİNİN EKSPERTİZASI

Parça keyfiyyətinin təyini xarici görünüşündəki nöqsanlarına görə və fiziki-mexaniki göstəricilərinə görə müqavilənin texniki şərtlərinin tələblərinə və hazırki metodikaya uyğun olaraq aparılır. O hallarda ki, müqavilənin əsasında DÖST-in tələbləri qoyulmuşdur, bu zaman yoxlama həmin standartların tələblərinə uyğun olaraq aparılır və ekspertiza aktında onlara istinad edilmir.

Xarici görünüşündəki nöqsanlara görə parçanın keyfiyyəti onun üz tərəfinə çıxdaş stolunun normal işıqlandırmada baxmaqla, parçanın meyilliyi $25-30^{\circ}$ olan səthdə dartmaqla təyin edilir.

Parçada zolaqların, sınıq, qırıqların olmasını yoxlamaq üçün onu normal işıqlandırılmış yerdə sərbəst açırlar. Mübahisəli hallarda parçaya gün (təbii) işıqda baxılır.

Tikiş müəssisələrinə verilmiş parçaların keyfiyyətini parça biçilməzdən əvvəl yoxlayırlar. Satış üçün nəzərdə tutulmuş parça isə satışa buraxmazdan əvvəl yoxlayırlar. Parçanın kənar hissələrində olan (0,5 sm-ə qədər) qüsurlar nəzərə alınmır.

Əgər parça bağlanmış müqavilənin şərtlərinə uyğun deyilsə və ya keyfiyyəti aşağıdırsa, ekspert qüsuru daha qabarıq xarakterizə edən nümunə götürməlidir. Parçanın xarici görünüşündə yerli nöqsanlar varsa, ekspert parçanın bütün eni boyu

30-50 sm-dən az olmayan nümunə götürməli, əgər yayılmış nöqsanlar olarsa, parçanın bütün eni boyu 1 metrlik nümunə götürülməlidir.

Kobud yerli nöqsan varsa, ekspert şərti kəsik etməli və keyfiyyət itkisi faizini müəyyənləşdirməlidir. Malın keyfiyyətsizliyi aşkar edilirsə, bu ekspertiza aktında qeyd edilir: «İstehsalat qüsuru olduğu üçün mal müqavilənin texniki şərtlərinə uyğun deyil».

Xarici görünüş qüsurları 2 qrupa bölünür.

1. yayılmış – verilən kəsiyin bütün uzunluq boyu (məsələn, tiftiklik, müxtəlif rəng çalarlığı, zibillik).
2. yerli – müəyyən sahələrdə olan qüsurlar (məsələn, ləkə, deşik, qalın eninə toxunmuş zolaq və s.).

Xarici görünüş qüsurları istehsal-texnoloji prosesin müxtəlif mərhələlərində yaranır.

Qüsurları xammal, əyirmə, toxuma, basma, emal qüsurlarına ayırırlar.

Yun parçalar 2 qrupa ayrılır:

1. mahut parçalar, yumşaq yundan kamvol təmiz yun parçalar;
2. qaba yundan olan parçalar.

Yayılmış və yerli nöqsanları nəzərə alaraq yun parçaların keyfiyyətinin ekspertizası təqdim olunmuş bütün partiyanın yoxlanılması ilə aparılır.

Kobud yerli qüsurlar – 2 sm-dən artıq deşiklər, sürtünmələr, 5 sm-dən artıq kəskin ləkələr, dəzgahın dayandırılması nəticəsində əmələ gəlmiş eninə zolaqlar,

dolaşıqlar, 10 sm-dən artıq əriş saplarının qırılması, kəskin qırışlar, uzununa zolaqlar – kəsilməyə məruz qalır.

Kobud yerli qüsurlar olduqda qüsurun yerləşdiyi yerdən (hər iki tərəfdən) 1 sm kənara çıxmamaq şərti ilə parçanın bütün eni boyu kəsiklər edilir.

Qüsurlu yerin xətti ölçüsündən asılı olaraq ekspert parçanı ya ölçür, ya da çəkir. Ölçülmüş kəsiyin üstündə istehsal qüsuru olduqda ekspert əlavə olaraq keyfiyyət faizinin aşağı düşməsinə həmin kəsikdə təyin edir.

Haşiyədə yerləşmiş və ya haşiyədən 0,5 sm dərin yerləşmiş nöqsanlar keyfiyyətin təyin edilməsində nəzərə alınmır.

Keyfiyyətin aşağı düşmə dərəcəsini parçaların xarici görünüşündəki nöqsanlara əsasən 1-ci cədvəldəki tələblərə uyğun olaraq, yerli nöqsanlara əsasən 2-ci cədvəldəki tələblərə uyğun olaraq təyin edirlər.

Verilən cədvəllərdə nəzərə alınmamış xarici görünüş nöqsanları analogi bərabərləşdirib qiymətləndirir.

Parçalarda aşkar edilmiş nöqsanlar şərti vahidlə qiymətləndirilir – ballarla.

Şərti nəzərdə tutulmuş parçadan uzunluğun fərqlənməsi zamanı yerli nöqsanlara görə balların qiyməti onun faktiki uzunluğuna uyğun olaraq şərti qəbul edilmiş kəsiyə əsasən hesablanır.

Misal: yerli nöqsanlı 60 metrlik parça kəsiyə 40 ball hesablanır.

Şərti uzunluğu olan kəsikdə balların miqdarı aşağıdakı proporsiya ilə təyin edilir.

60 m – 40 ball

40 m – x balla

$$X = \frac{40 \cdot 40}{60} = 26,6 \approx 27ball$$

kəsiyin şərti uzunluğu:

eni 75 sm-ə qədər olan parçalar üçün – 45 m

eni 75 sm-dən artıq olan parçalar üçün – 30 m.

Parça topu həm bütöv, həm də bir neçə kəsikdən ibarət ola bilər. Ən minimal kəsik 3 m-dən az olmamalıdır.

Şərti uzunluğu 90 balla qiymətləndirilmiş kəsikdə qüsurlar olarsa, parça müqavilənin texniki şərtilə uyğun sayılmır.

Şərti uzunluq kəsiyində nöqsanların ümumi qiyməti 30, 45, 90 baldan artıq olmamalı, keyfiyyətin aşağı salınması 2%, 7% və 15%-dən artıq olmamalı.

7. YARIMYUN KOSTYUMLUQ PARÇALARIN ISTEHLAK XASSƏLƏRİNİN EKSPERTİZASI

Parçalar kompleks faydalı xassələrin məcmuyunu özündə birləşdirir. Bu xassələrin bir hissəsi parçalardan bu və ya digər məmulat hazırlayanda lazım olur ki, bunlara texnoloji xassələr deyilir. Bir hissə xassələr istismar zamanı meydana çıxır ki, istismar xassələri adlanır. Istismar xassələrindən fərqli olaraq, parçaların istehlak xassələri anlayışı da mövcuddur. Bəzi müəlliflər istehlak xassələri ilə istismar xassələrini eyniləşdirirlər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, istehlak xassələri istismar xassələrindən geniş məfhumdur. Belə ki, parçaların bəzi xassələri, onların keyfiyyətini qiymətləndirərkən nəzərə alınmır. Amma istehlak zamanı həmin xassələr özünü biruzə verir.

Parçaların istehlak xassələri aşağıdakı qruplara bölünür:

1. Parçaların xidmət müddətinə təsir edən istehlak xassələri.
2. Parçaların gigiyenikliyinə təsir edən istehlak xassələri.
3. Parçaların xarici görünüşünə təsir edən istehlak xassələri.
4. Parçaların emalı zamanı lazım olan istehlak xassələri.

Toxuculuq mallarının istehlak xassələrinin əsasını onların təbii xassələri təşkil edir. Məlum olduğu kimi, parçaların istehlak dəyərini təşkil edən bütün xassələr məcmusu kompleks halda götürülərək istehlak xassələri adlanır. Lakin müasir ədəbiyyatlarda malların istehlak dəyəri anlayışının daha çoxcəhətli olduğunun dönə-dönə izah edildiyini də bilirik.

Toxuculuq malları arasında parçaların istehlak xassələrinin öyrənilməsinə daha çox üstünlük verilir. Çünki, bu qrup toxuculuq malları xalq istehlakında geniş tətbiq edilir, həm də əmtəəşünaslığın bir çox nəzəri-metodoloji məsələlərinin parçalar üzrə nəzərdən keçirilməsi onun başqa qrup toxuculuq mallarına da aid edilməsini asanlaşdırır.

Parçaların istehlak xassələri dedikdə, onların müəyyən təyinat üzrə istifadə edilməsi mümkünlüyünü şərtləndirən xassələrin məcmusubaşa düşülür. Bu xassələr parçaları təşkil edən materialların təbii xassələrindən, həm də süni, sintetik üsullarla və ya texnoloji emal yolu ilə onları istehlak üçün yararlı hala salmaq məqsədi ilə dəyişdirilən və ya təkmilləşdirilən xassələrinin xarakterindən asılı olur. Əslində parçanın istehlak dəyərini təşkil edən həmin xassələr özlüyündə fiziki, kimyəvi, bioloji və estetik xassələrin məcmusundan ibarət olur.

Ticarətə daxil olan parçaların əhalinin tələbatını yüksək səviyyədə ödəməsini təmin etməsi üçün bu məqsədi həyata keçirən bütün şərtləri, o cümlədən parçaların istehlak xassələrini və onu təmin edən şərtləri əmtəəşünaslıq elmi nöqtəyindən nəzərdən ətraflı müşahidə etmək və öyrənmək lazım gəlir. Bu yolla əhalinin tələbatına daha çox uyğun gələn parçaların ticarətə gətirilməsinə yüksək səviyyədə nail olmaq olur və ticarət işçilərinin sənayeçilərə – onların istehsal etdiyi məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətverici təsirini gücləndirmək asan olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, parçaların istehlak xassələri, birinci növbədə onların təyinatına nəzərən öyrənilməlidir və bu, bütün imkanlarda parçaların

funksional cəhətdən əhali tələbatını ödəyən xassələrinin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməlidir. Texnoloji tələbat və texnoloji təkmilləşdirmələr isə buna tabe edirlər. Parçaların funksional xassəsi onların konkret olaraq müəyyən bir tələbi ödəmək xassəsidir. Lakin, yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, parçaların ticarət çeşidi bir geyim materialı kimi onların xassələrinin zəngin olmasına və müxtəlif təyinat üçün işlədilə bilməsini təmin etməyə yönəldilir. Yəni çalışırlar ki, müəyyən bir artikulda parça daha çox növlərdə geyim nümunələrinin biçilib-tikilməsi üçün yararlı olsun. Əlbəttə, bu, bir tərəfdən yaxşıdır. Lakin təcrübə göstərir ki, parçalarda istehlak xassələrinin bu istiqamətdə təkmilləşdirilməsi onların çeşidini məhdudlaşdırır. Bu, parçaların mənəvi cəhətdən tez köhnəlməsinə səbəb olur, az bir dövr ərzində parçalar öz rənginə, tərtibatına, kaloritinə görə əhalinin istək və arzularından, alıcılıq tələbinin inkişafı səviyyəsindən ger qalır. Buna görə də parçaların təyinat üzrə çeşidinin çoxaldılması, onların funksional xassələrinin konkret bir tələbat mövqeyindən formalaşdırılmasına səy göstərilməsi işi daha perspektivli hesab edilməlidir.

Əhalinin tələbini ödəmək mövqeyindən parçaların istehlak xassələri 3 sinfə bölünür:

1. Maddi tələbatı ödəyən xassələr.
2. Qeyri-maddi tələbləri ödəyən xassələr.
3. Mövsümi (dövri) tələbləri ödəyən xassələr.

Bunlardan insanın maddi tələbatının ödənilməsi «insan-məmulat-fiziki mühit» sistemində həyata keçirilir. Müşahidə zamanı aydın olur ki, parçaların

insan tələbatını ödəməsi istehlakçının cins, yaş, peşə görkəmindən, onun mənəvi səviyyəsindən, onun seçdiyi milli ənənədən, iqlim şəraitindən, mövsümdən, modanın inkişaf istiqamətindən, həm də parçadan tikilməsi lazım gələn məmulatın növündən və istehlak şəraitindən daha çox asılı olacaqdır. Zahirən belə görünür ki, fiziki mühit maddi tələbatın ödənilməsində rol oynamır. Lakin insanın istirahət etdiyi, işlədiyi, yolda olduğu və s. istər-istəməz onun geyimi üçün spesifik istehlak mühiti yaradır və bu, parçaların və ondan tikilən məmulatın köhnəlməsinə çox müxtəlif səviyyədə təsir göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, parçaların ənənəvi (utilitar) xassələri, əsasən 3 qrupda istehlak tələblərinin ödənilməsinə təminat verir. Bunlar da özlüyündə antropometrik, fizioloji və gigiyenik tələblər adlandırırlar.

Antropometrik tələblər insanın ölçü göstəricilərinin ondan tikilən geyimin insan qamətinin ölçülərinə uyğun tikilməsini təmin etməyi nəzərdə tutur.

Fizioloji tələblərdə parçanın insan qamətini yükləməsini, insanın fəaliyyətini məhdudlaşdırma, kütləşdirə bilən cəhətlərin azaldılması nəzərdə tutulur.

Parçaların gigiyenik tələbləri ödəməsi üçün onların hava keçirməsi, buxar keçirməsi, hiqroskopikliyi, çirklənməsi, çirkədən təmizlənməsi, şüa keçirməsi, elektriclənməsi (kimyə maddədən alınan lifli parçalarda bu, daha çox nəzərə çarpı), bədəni qıcıqlandırması və bu kimi xassələrə nəzarət edilir.

Parçalarda maddi tələbatı ödəyən istehlak xassələrini aşağıdakı kimi qruplara bölməklə daha sistemli şəkildə tədqiq etməkolar:

1. Parçaların əşya mühitinin elementi kimi xassələri;

2. Parçaların insanın iqlim şəraiti ilə əlaqəsini təmin edən element kimi xassələri;
3. Parçaların insanın əşya mühiti ilə əlaqəsini təmin edən element kimi xassələri.

Parçaların hər biri insanın əşya mühitinin elementlərindən biri olur. O, insan bədəni ilə təmasda olur. O, əşya mühitinə daxil olmaqla insanın yuxarıda adı çəkilən maddi tələbatını ödəyir. Belə ki, hər bir parça nümunəsi və ondan hazırlanan məmulat insanın antropometrik, fizioloji, gigiyenik tələblər üzrə maddi tələbatının konkret sahə üzrə daha yüksək səviyyədə ödənilməsini təmin etməlidir.

Beləliklə aydın olur ki, parçalar və onlardan olan məmulat insanla ətraf mühitin təbii iqlim şəraiti arasında əsas rabitə vasitələrindən biri olur. Bu da ticarətə daxil olan parçaların konkret təyinat üzrə növlərinin çoxaldılmasını tələb edir.

Parçalara həm də dekorativ-tətbiqi incəsənət nümunələri kimi də baxılır. Onlar özlüyündə adamların estetik tələbatını ödəyə bilən estetik dəyəərə, sambala, nüfuza malik olmalıdır. Bu xassə bir sıra yun, ipək və pambıq parçalarda daha çox üstünlük təşkil edir. Məsələn, yun parçalar istər gigiyenikliyinə, istərsə də istismar xassələrinə, ucuzluğuna görə bütün digər parçalardan üstün olur. Yəni onların istehlak xassələri onlara qoyulan qiyməti daha yüksək səviyyədə ödəyə bilər. Yun parçalar onlardan hazırlanan məmulatın insana daha zərif, yaraşığılı görkəm verməsinə, material mühitinin təşkilinin ətraf mühitlə əlaqəsini təmin etməsinə,

mənəvi-bədii tərtibat üsullarına daha yaxşı nümayiş etdirməsinə, cavabedici olmasına görə yeri gəlincə istehlakçı rəğbətini daha yüksək hərarətlə qazana bilir.

Parçaların estetikliyi həm də onun funksional xassələri ilə əlaqədə olur. O, harmoniyanın ümumi qanunlarına, üslub tələblərinə, milli ənənələrə, modanın tələblərinə, fərdi zövqə, intellektual yaradıcı kompozisiyaya daha çox uyğun gəlir. İntellektual yaradıcı kompozisiya istehlakçıların öz zövqü əsasında yaradılan əşya mühitinin estetik təzahürünü ifadə edir. Lakin ticarətə daxil olan bir çox artikullarda parçalar onlardan lazımı istehlak şeyləri hazırlamaq üçün yüksək estetik düşüncələrin inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmır. Bu parça alıcısını nəinki sadəcə olaraq maraqlandırmalı, həm də onu şəxsi istehlak üçün, mənəvi sərvətləndirmək üçün yaradıcılıq düşüncələrinə səslənməlidir. Bundan əlavə əsas material kimi seçilən parçalar onunla birgə işlədilən digər parça və materiallarda da uyğunluq təşkil etməlidir. Məsələn, iri partiyalarla ticarətə gətirilən astarlıq parçalar onları istehlak etdirən üz materialları ilə kompleks şəkildə tarazlaşdırılır. Onların buraxılışı miqdar nisbəti ilə də tarazlaşdırılır. Ticarətdə astarlıq parçalar çoxdur. Lakin kostyumluq, paltoluq və s. üz materialları satışda yox dərəcəsindədir. Onların çeşidi yeknəsək və çox təkrar olunandır. Kütləvi tikilən məmulatın materiallarının ticarətdə satışı da bizə heç bir fayda verə bilməz, çünki fabrik məhsulları onlara qarşı fərdi tələbatı öldürür.

Bu deyilənlərə görə ticarətə daxil olan parçaların məhz modalı olması dərəcəsinə görə də qruplaşdırmaq və fərqləndirmək lazım gəlir. Bu qruplaşdırmanı aşağıdakı kimi aparmaq olar:

- axırıncı təklif edilən ən müasir modanı tikmək üçün yarayan parçalar;
- cari mövsümdə modalı olduğu təklif edilən nümunələrin tikilməsi üçün təklif edilən parçalar;
- klassik üsluba uyğun gələn və ənənəvi surətdə geyilməsi davam edən modalarda geyimlərin tikilməsi üçün parçalar;
- modası köhnəlmiş və istehsaldan çıxarılmış modellərdə geyimlərin tikilməsi üçün əvvəllər gətirilən parçalar.

Bütün bu deyilənlər parçaların modalılığı haqqında əmtəəşünaslıq biliyinin genişləndirilməsinin və işdə istifadə edilməsini zəruri edir.

Əlbəttə, burada nəzəri ədəbiyyatlar üzrə verilən materialları yenidən ümumiləşdirməyə ehtiyac yoxdur. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, ticarətə daxil olan parçaların istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsində parçanın forması, estetik tərtibatı, silueti, kütləsi bu kimi emosional təsir oyadan xassələri ciddi nəzərə alınmalıdır. Ancaq bu sahədə buraxılan səhvlərin nəticəsidir ki, mal ehtiyatlarının tərkibində əhali tələbinə uyğun gəlməyən, mənəvi cəhətdən köhnəlmiş parçaların xüsusi çəkisi daha tez və ilbəil artır. Onları tez-tez ucuzlaşdırmaq lazım gəlir.

Parçalarda xoşa gəlmə və nüfuz kateqoriyalarına da daha böyük üstünlük verilməlidir. Parçaların sayalığında, hamarlığında, yumşaqlığında, istiliyində xoşa gələn və xoşa gəlməyən hisslər doğuran cəhətlər olur. Bunlar təsadüfi xarakter daşımır. Parçanın tutumu, qrifə, tiftiyi, səthi strukturu insanda zərif hissi duyğular əmələ gətirməli, onun nəcibliyi haqqında təsəvvürü təmin etməlidir.

Parçaların etibarlılıq göstəriciləri də onun istehlak xassələrinin çox mühüm cəhətlərini əhatə edir.

Parça və ondan olan məmulatlar adamların tələbatını müəyyən dövr ərzində ödəməli olduğu üçün onların etibarlılığı da təmin edilməlidir. Burada məmulatın etibarlılığını təmin edən şərtlər əsas götürülür. Bu, formalaşdırılan və onu təşkil edən komponentlərdən asılı olur. Parçanın lif tərkibi, ipliğinin növü, toxunma xüsusiyyəti, boyanması, bəzəndirilməsi, emalı və saxlanması, istismarı şərtləri və şəraiti onun etibarlılığını təmin edən mühüm şərtlərdən biridir. Deməli, parçanın keyfiyyətinə təsir edən amillər həm də etibarlılığın şərtləridir. Buraya layihələndirmə, quraşdırma, standartlaşdırma, texnoloji üsullar və avadanlıqların işi də aid edilə bilər. Parçaların etibarlılığına, yəni onların öz istehlak xassələrini dəyişmədən istismarda işlədilə bildiyi müddətə təsir edən amilləri araşdırmaq üçün onların istehlakdan çıxarılması hallarını nəzərdən keçirmək kifayət edir. Belə ki, parçalar istehlak tələbini ödəmək prosesindən əsasən aşağıdakı şərtlərə görə kənarlaşdırılır:

1. parçanın və ya ondan olan məmulatın fiziki xassələrinin dəyişməsi və onun tələbə uyğun gəlmədiyini aydın olduqda;
2. istehlak mədəniyyətinin inkişafı ilə (dəyişməsi ilə) əlaqədar olaraq parça haqqında cəmiyyətin fikri dəyişdikdə;
3. təsadüfi xarakter daşıyan səbəblərdən.

Qeyd etmək lazımdır ki, ticarətə daxil olan bəzi parçaların xassələrinin dəyişməsi üçün istehlakı gözləmək lazım gəlmir. Onlar hələ saxlanma şəraitində

yığılır, rəngi solğunlaşır, azca rütubət dəyişməsindən, bükmə kağızına sıxılmasından alabəzək halda sürtülmüş ləkələr əmələ gətirir. Bir çoxu isə hələ istehsalatdan ticarətə nöqsanlı halda daxil ola bilir. Bu haqda parçaların keyfiyyətinin təhlili vasitəsi ilə daha geniş məlumat almaq olar. Lakin parçaların belə tezliklə əhali tələbinə uyğun gəlmədiyini, aşkar edilməsi daha böyük təəssüf doğurur.

Satışa göndərilən parçaların çoxu, böyük əksəriyyəti müasir əhali tələbinin, modanın səviyyəsindən geri qalır. Bunun əsas səbəbi yaxşı parça nümunələrinin istehsalının az olması ilə deyil, əksinə belə parçaların əsasən sənaye emalına göndərilməsi ilə izah edilir. Bu, onu göstərir ki, parçaların istehlak xassələrində onun mənəvi davamlılığını artıran şərtlərə daha böyük diqqət yetirmək lazəm gəlir. Ölkəmizdə parçaların fiziki köhnəlməsindən şikayət nisbətən azalır. Lakin son illərdə parçalar arasında fiziki davamlılığı aşağı olan nümunələr də çoxalır. Onlar tez yığılır, rəngi dəyişir, səthləri olduqca tez pisləşir və əzilirlər. Burada artikullara misal göstərməyə ehtiyac yoxdur. Çünki bütün ştapel lifi qatılan parçalar az və ya çox dərəcədə belə nöqsanlara malik olur.

Bu deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, parçaların istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsi çoxcəhətli və mürəkkəb bir işdir. Parçaların istehlak xassələri əmtəəşünaslığa aid dərsliklərdə izah edilsə də, həm də standartlaşmanın əsas məsələsidir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Buraxılış işini yekunlaşdıraraq aşağıdakı təklifləri vermək olar.

1. Yarımyun kostyumluq parçalar xüsusi çəkisinə görə ümumi parça istehsalında birinci yeri tutur. Respublikamızda özəlləşdirmə iqtisadi islahatı yun parça istehsalı üzrə başa çatdıqdan sonra yerli xammal əsasında yun parça istehsalının səviyyəsini öz əvvəlki vəziyyətinə qaytarmaq vacibdir. Bu, bir tərəfdən əhalinin yun parçalara olan tələbinin ödənilməsinə, digər tərəfdən isə minlərlə işçilərin işlə təmin olunmasına gətirib çıxarır.
2. Azərbaycanla idxal-ixrac əməliyyatlarında İran, Türkiyə, Honkonq, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, İtaliya, Almaniya, İsveç, Amerika Birləşmiş Ştatları daha fəal iştirak etmişdir. Uzaq xarici dövlətlərlə ticarət dövriyyəsinin 28,5%-i və ya 132,9 milyon dollar, Honkonq 43,7 milyon dollar, İtaliya 29,5 milyon dollar, İsveç 21,7 milyon dollar olmuşdur. İsveç və Honkonqa satılan məbləğ yun lifindən ibarət olmuşdur. Bakı kamvol iri toxuculuq istehsalat birliyimiz olduğu halda, yun lifini xammal şəklində xaricə vermək heç də iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun deyildir.
3. Hazırda respublikada parça istehsalının azalması, xaricdən bu malların respublikamıza gətirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Belə hallarda sertifikatıdan keçməmiş, keyfiyyətsiz kimyəvi liflərdən olan parça

mallarının respublikanın ticarət təşkilatlarına daxil olmasına gətirib çıxarır. Bu da istehlakçıların hüququnun pozulması üçün şərait yaradır. Ona görə təklif edirəm ki, respublikaya daxil olan parçaların keyfiyyətinin yoxlanılması işinə ciddi yanaşsınlar.

4. Hazırda respublikamız müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərir. Yeni yaranmış Dövlət Standartlaşma və metrologiya və Patent Agentliyində istehlak malları üçün, xüsusilə yun parçalar üçün dövlət dili olan azərbaycan dilində standartların tərtib olunmasının vaxtı çatmışdır. Yun parçaların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi metodları burada öz əksini tapmalı, toxuculuq malları üzrə Elmi Tədqiqat İnstitutu yaradılmalıdır.
5. Azərbaycanda yun parça istehsalı 2004-cü ildə 1990-cı ilə nisbətən təxminən on dəfə azalmışdır. Təhlillər göstərir ki, toxuculuq istehsalat birliyi respublikada yun parça istehsalı üzrə birinci yeri tutur. Ona görə də yarımıyun parçaların fiziki-mexaniki göstəriciləri təhlil edilərkən birliyin istehsalının bərpası məqsədəuyğundur.
6. Keçmiş SSRİ məkanında yun, pambıq, ipək, süni və sintetik liflər, kətan və s. parçalar üzrə ayrı-ayrı iri Elmi Tədqiqat İnstitutları fəaliyyət göstərirdi. Artıq Azərbaycan Respublikası neçə ildir ki, müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərir. Düzdür, bu illər ərzində bazar iqtisadiyyatına keçid dövrü ilə əlaqədar olaraq dövlət büdcəsi iri tikililəri kapital qoyuluşu ilə təmin etməyə maliyyə çətinliyi ilə qarşılaşmışdır. Amma

gələcəkdə bu parçalar üzrə Elmi Tədqiqat Institutları yaradılması üçün tədbirlər görməyə dəyər.

7. Respublikamızda əsrin müqaviləsi sayılan ən qabaqcıl və iri xarici ölkələrlə neft kontraktı bağlanması, ABŞ, İngiltərə, Fransa, Türkiyə və s. kimi ölkələrlə respublikamız arasında sıx iqtisadi əlaqələr yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu iqtisadi əlaqələrdən istifadə edərək Bakı Kamvol toxuculuq istehsalat birliyində parça istehsalında ən mütərəqqi toxuculuq dəzgahlarının tətbiqi nəticəsində yarımyn parçaların istehsalını artırmaq, keyfiyyətini yüksəltmək və maya dəyərini xeyli aşağı salmaq mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Ə.P.Нәсәнов və başqaları. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. I hissə. Bakı; 2006.
2. М.А.Николаева. Товароведение потребительских товаров. Теоретические основы. М.; 1997.
3. М.А.Николаева и др. Идентификация и фальсификация пищевых продуктов. М; Экономика. 1996.
4. И.А.Снегирова и др. Практикум по товароведению и стандартизации. М; 1994.
5. И.М.Лифиц. Основы стандартизации, метрологии и управления качеством товаров. М; 1994.
6. Эксплуатационные свойства тканей и современные методы их оценки. М; 1960.
7. Ф.Ф.Бобров. Теория и практика испытания тканей и других волокнистых материалов. Киев. 1976.
8. Мухамеджанов Исследование и оценка показателей качества холстопрощивных нтаных полотен. М; 1978.
9. Н.Е.Петров. О носкости шерстяных тканей. 1970.
- 10.С.В.Беневоленский. Установление методики испытания шерстяных камвольных тканей на носкость. М.; 1963.
- 11.С.Г.Зырин. Меры предотвращения лоска, образующегося в процессе носки костюмных камвольных тканей. М; 1964.
- 12.Л.Г.Лейтес. Основные показатели коструирования износоустойчивых тканей. М; 1960.
- 13.Ф.Ф.Васильев. Строение и качество тканей. М; 1968.
- 14.Н.С.Федоров. Носкость тканей. 1968.
- 15.П.А.Геххер. Изучение носкости ткани. М; 1959.

16. Г.К. Гушина. Вопросы о повышении износоустойчивости мужского костюма. М; 1977.
17. С.Капф. Влияние физических и химических факторов на шерсть и испытания шерстяных тканей на износостойкость. М; 1969.
18. И.С. Марголин. К вопросу о стойкости тканей к испытанию. М; 1969.
19. И.С. Марголин. Исследование упруго-пластических свойств шерстяных тканей. М; 1962.
20. Л.Н. Панкова. Технология изготовления одежды из тканей с синтетическими и искусственными волокнами. М; 1972.
21. В.Н. Скворцова. Свойства тканей типа бостон с лавсаном. М; 1982.
22. Д.Е. Вилсон. Проверка свойств тканей из шерсти и химических волокон в опытной носке. М; 1984.
23. Г.Н. Кукин и др. Классификация приборов для испытания тканей на истарение. М; 1977.
24. И.С. Марголин. Стойкость к истиранию шерстяных костюмных тканей. М; 1974.
25. Г.Н. Кукин, А.Н. Соловьев. Текстильное материаловедение. Ч. I, II, III. М; 1964.
26. А.К. Кияускас. Исследование износоустойчивости ворса шерстяных ворсованных тканей. М; 1974.
27. А.И. Николаев. Товароведение шерсти. М; 1962.
28. Р. Косвелл. Текстильные волокна, пряжа и ткани. М; 1965.
29. Рекомендации по переработке волокна лавсан в шерстяном производстве. М; 1984.
30. Р.У. Монкрифф. Химические волокна. Ростехиздат. 1961.
31. В.И. Смирнов. Теоретические исследования строения ткани полотняного переплетения. Ростехиздат. 1960.